ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Orifjonov Muzaffarbek Muqimjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

muzaffarorifjonov2003@gmail.com

IQTISODIYOTNI MONETAR BARQARORLASHTIRISHDA TIJORAT BANKLARINING O'RNI (EVROPA MAMLAKATLARI TAJRIBALARI ASOSIDA)

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiyotni monetar barqarorlashtirish jarayonida tijorat banklarining o'rni va ahamiyati Yevropa mamlakatlari tajribasi asosida tahlil qilinadi. Xususan, Yevropa bank tizimida pul-kredit siyosatini amalga oshirish, inflyatsiyani nazorat qilish, kreditlash faoliyatini tartibga solish hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda tijorat banklarining roli o'rganiladi. Shuningdek, Yevropa Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan monetar siyosatning tijorat banklari faoliyatiga ta'siri va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tijorat banklarining samarali faoliyati monetar barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib, ularning faoliyatini takomillashtirish milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: monetar siyosat, monetar barqarorlik, tijorat banklari, pul-kredit siyosati, inflyatsiya, foiz stavkalari, Yevropa bank tizimi, markaziy bank, likvidlik, moliyaviy barqarorlik

Abstract: This article analyzes the role of commercial banks in ensuring monetary stability based on the experience of European countries. It examines the functions of commercial banks in implementing monetary policy, controlling inflation, regulating lending activities, and maintaining financial stability within the European banking system. The study also explores the impact of the European Central Bank's monetary policy on the operations of commercial banks and its influence on economic growth. The findings indicate that the effective functioning of commercial banks is a key factor in achieving monetary stability, and improving their performance contributes positively to national economic development.

Keywords: monetary policy, monetary stability, commercial banks, inflation, interest rates, European banking system, central bank, liquidity, financial stability, credit regulation

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida monetar barqarorlikni ta'minlash davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inflyatsiya darajasining barqarorligi, pul massasi ustidan nazorat, foiz stavkalari va kredit resurslarining samarali taqsimlanishi iqtisodiy rivojlanishning muhim omillari sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, tijorat banklari monetar siyosatni amalga oshirishda muhim vositachi sifatida ishtirok etib, iqtisodiyotda pul-kredit mexanizmlarining samarali ishlashini ta'minlaydi.

Yevropa mamlakatlari tajribasi monetar barqarorlikni ta'minlashda bank tizimining muhim rolini yaqqol namoyon etadi. Xususan, Yevropa Markaziy banki tomonidan olib borilayotgan pul-kredit siyosati orqali inflyatsiya darajasini 2 foiz atrofida ushlab turish maqsad qilib qo'yilgan. 2023–2024-yillarda Yevropa Ittifoqida inflyatsiya darajasi keskin o'zgarishlarga uchragan bo'lsa-da, monetar siyosat instrumentlari orqali uning pasayish tendensiyasi kuzatildi. Bu jarayonda tijorat banklari kreditlash hajmini tartibga solish, foiz stavkalariga moslashish va likvidlikni boshqarish orqali markaziy bank siyosatini amalda ta'minlovchi asosiy subyekt

sifatida faoliyat yuritdi. Yevropa bank tizimi yuqori darajada rivojlangan moliyaviy infratuzilma, kuchli nazorat mexanizmlari va raqamli bank xizmatlarining keng joriy etilgani bilan ajralib turadi. 2024-yil holatiga ko‘ra, Yevropa bank tizimi aktivlari hajmi trillionlab yevroni tashkil etib, u iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynamoqda. Tijorat banklari orqali iqtisodiyotga yo‘naltirilayotgan kredit resurslari investitsion faollikni oshirish, kichik biznesni rivojlantirish va bandlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham monetar barqarorlikni ta’minlash, inflyatsiyani pasaytirish va bank tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, Yevropa mamlakatlari tajribasini chuqur o‘rganish va uni milliy bank tizimiga moslashtirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Monetar barqarorlashtirishda tijorat banklarining o‘rni iqtisodiy adabiyotlarda asosan pul-kredit siyosati transmissiya mexanizmi orqali izohlanadi. Markaziy bank tomonidan qabul qilinadigan qarorlar real sektorga aynan bank tizimi orqali uzatiladi, shu bois tijorat banklari makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim institut sifatida qaraladi.

Ilmiy tadqiqotlarda bank-kredit kanali alohida ahamiyat kasb etadi. Unda pul-kredit siyosatining ta’siri banklarning likvidligi, kapitali va resurs bazasiga qarab turlicha namoyon bo‘lishi ta’kidlanadi. Xususan, kapitali past yoki likvidligi cheklangan banklar kreditlashni tezroq qisqartiradi, bu esa monetar siyosatning real sektorga ta’sirini kuchaytiradi.

Shuningdek, banklarning kapitallashuv darajasi monetar transmissiya samaradorligining muhim omili hisoblanadi. Kapitali yuqori banklar kreditlashni barqaror saqlab qolishga moyil bo‘lsa, zaif banklar foiz stavkalari oshganda kredit hajmini keskin kamaytiradi. Demak, bank tizimining moliyaviy barqarorligi monetar siyosat natijadorligini belgilaydi.

Yevropa mamlakatlari tajribasida foiz stavkalari o‘zgarishi tijorat banklari orqali kredit shartlari va hajmiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Natijada kredit talabining qisqarishi inflyatsion bosimni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, banklar tomonidan kredit standartlarining qat’iylashtirilishi monetar siyosatning amaliy ifodasi sifatida qaraladi.

Adabiyotlarda monetar transmissiya barcha mamlakatlarda bir xil emasligi ham qayd etiladi. Bank tizimining rivojlanganlik darajasi, bozor tuzilmasi va moliyaviy integratsiya darajasi bu jarayonga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, xalqaro moliya bozorlari bilan integratsiyalashgan iqtisodiyotlarda banklar tashqi monetar ta’sirlarni ham uzatuvchi kanal vazifasini bajaradi.

Asosiy qism

Monetar barqarorlashtirish siyosati samaradorligi ko‘p jihatdan tijorat banklari faoliyatiga bog‘liq bo‘lib, Yevropa mamlakatlari tajribasida bu jarayon pul-kredit siyosatining banklar orqali real sektorga uzatilishi bilan izohlanadi. Tijorat banklari ushbu jarayonda asosiy transmissiya kanali sifatida faoliyat yuritadi.

Avvalo, banklarning kreditlash faoliyati monetar siyosatning asosiy ta’sir mexanizmi hisoblanadi. Markaziy bank foiz stavkalarining oshirilishi kredit resurslari qiymatini oshirib, kredit hajmining qisqarishiga va investitsiya faolligining pasayishiga olib keladi. Bu esa inflyatsion bosimni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, depozit siyosati orqali ham monetar barqarorlik ta’minlanadi. Foiz stavkalari oshishi depozitlar jozibadorligini kuchaytirib, aholi jamg‘armalarini oshiradi va iqtisodiyotdagi ortiqcha likvidlikni kamaytiradi.

Tijorat banklarining monetar siyosatdagi roli ularning moliyaviy holatiga ham bog‘liq. Kapitali va likvidligi yuqori banklar kreditlashni nisbatan barqaror saqlab qoladi, zaif banklar esa kredit hajmini keskin qisqartiradi. Bu esa monetar siyosatning real sektorga ta’sir darajasini turlicha shakllantiradi.

Yevropa tajribasi monetar transmissiyaning bir nechta kanallar orqali amalga oshishini ko‘rsatadi: kredit kanali, foiz stavkasi kanali va riskni qabul qilish kanali. Ayniqsa, yuqori foiz stavkalari sharoitida banklar kredit standartlarini qat’iylashtirib, iqtisodiy faollikni tartibga soladi.

Shuningdek, monetar siyosat samaradorligi mamlakatlar kesimida bir xil emas. Bank tizimining rivojlanganlik darajasi, kredit portfeli sifati va moliyaviy integratsiya darajasi bu jarayonga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tijorat banklari monetar siyosatni uzatuvchi asosiy institut bo‘lib, ularning barqarorligi va samarali faoliyati iqtisodiy muvozanatni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

1-jadval.

Yevropa mamlakatlarida monetar siyosat va tijorat banklari ko‘rsatkichlari (2024–2025)

Ko‘rsatkichlar	**2022**	**2023**	**2024**	**2025 (prognoz)**
ECB asosiy foiz stavkasi (%)	0.5	4.5	4.0	3.5
Inflyatsiya darajasi (euro hududi, %)	8.4	5.4	2.9	2.2
Bank kreditlari o‘sish sur’ati (%)	6.8	2.3	0.5	1.2
Korporativ kredit foiz stavkasi (%)	1.8	4.9	5.2	4.6
Aholi depozitlari o‘sishi (%)	4.2	3.1	2.5	3.0
Banklar kapitallashuv darajasi (CAR, %)	15.2	15.8	16.3	16.5
Muammoli kreditlar ulushi (NPL, %)	2.1	1.9	1.8	1.7

Manba: European Central Bank (ECB), Eurostat, International Monetary Fund (IMF) ma’lumotlari asosida tuzilgan (2024–2025).

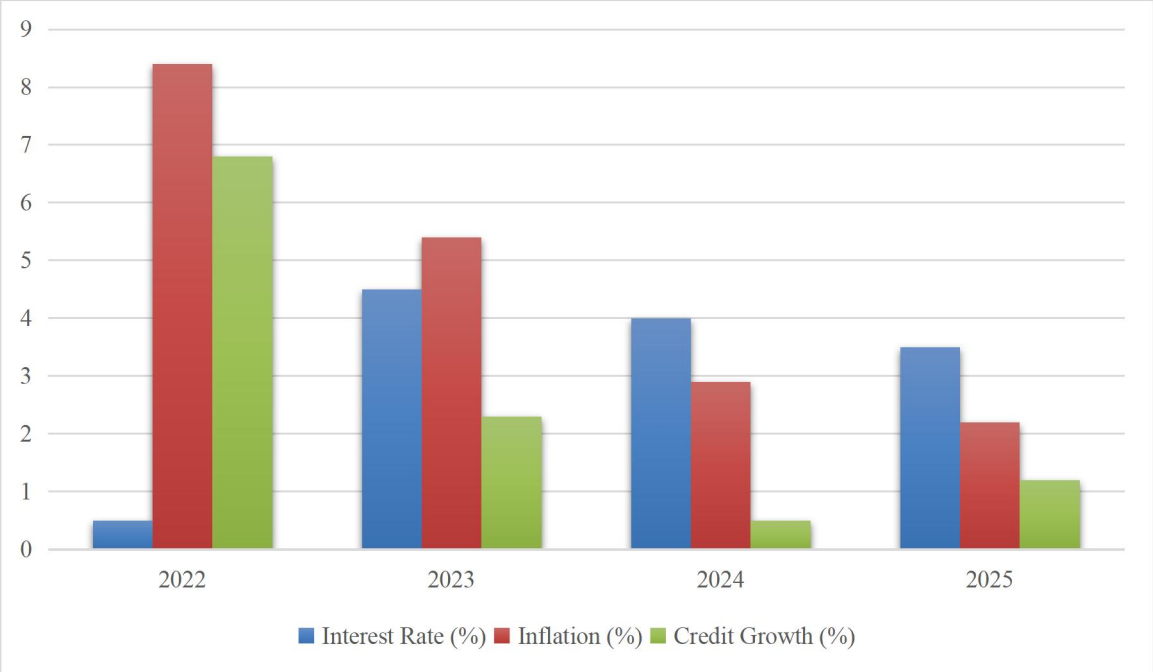
Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2022–2023 yillarda inflyatsiya darajasining keskin oshishi Yevropa Markaziy banki tomonidan qat’iy monetar siyosat yuritilishiga sabab bo‘lgan. Xususan, asosiy foiz stavkalarining tezkor oshirilishi tijorat banklari resurslarining qimmatlashuviga olib kelib, kredit foiz stavkalarining sezilarli darajada oshishiga sabab bo‘lgan. Natijada kreditlash hajmi sekinlashgan, investitsion faollik va iste’mol talabi qisqargan. Bu esa umumiy iqtisodiy faollikning pasayishiga olib kelgan bo‘lsa-da, inflyatsion bosimni kamaytirishda muhim rol o‘ynagan. Shu tariqa monetar siyosatning asosiy maqsadi — narxlar barqarorligini ta’minlashga erishilgan.

2024–2025 yillarga kelib inflyatsiya darajasining bosqichma-bosqich pasayishi fonida monetar siyosat nisbatan yumshatilmoqda. Foiz stavkalarining barqarorlashuvi va qisman

pasayishi tijorat banklari kreditlash faoliyatining asta-sekin tiklanishiga zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, banklar kapitallashuv darajasining oshishi va muammoli kreditlar ulushining kamayishi bank tizimining moliyaviy barqarorligi kuchayganini ko‘rsatadi. Biroq kreditlash sur’atlarining hali to‘liq tiklanmaganligi monetar siyosatning real sektorga ta’siri davom etayotganini bildiradi.

Shuningdek, jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklari monetar siyosatning asosiy uzatuvchi mexanizmi sifatida iqtisodiy jarayonlarga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Foiz stavkalari orqali kredit va depozit bozorlari tartibga solinadi, bu esa iqtisodiyotdagi umumiy likvidlik darajasini boshqarishga xizmat qiladi. Natijada bank tizimi nafaqat moliyaviy vositachi, balki makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlovchi strategik institut sifatida namoyon bo‘ladi.

Bundan tashqari, mazkur ko‘rsatkichlar Yevropa mamlakatlarida monetar siyosat va bank sektori o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yaqqol aks ettiradi. Xususan, foiz stavkalarining o‘zgarishi kreditlash hajmi va iqtisodiy faollikka bevosita ta’sir ko‘rsatishi, banklarning esa ushbu jarayonda muhim vositachi sifatida ishtirok etishi ilmiy jihatdan asoslanadi. Shu bois, bank tizimini yanada mustahkamlash va uning samaradorligini oshirish monetar barqarorlashtirish siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

1-rasm.Yevropa mamlakatlarida monetar siyosat ko‘rsatkichlari va tijorat banklari kreditlash dinamikasi (2022–2025 yillar)

Manba: European Central Bank (ECB), Eurostat va International Monetary Fund (IMF) ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan (2024–2025).

Mazkur diagrammada Yevropa hududida 2022–2025 yillar davomida asosiy foiz stavkasi, inflyatsiya darajasi va tijorat banklari kreditlash sur’atlarining o‘zgarish dinamikasi aks ettirilgan. Kuzatilishicha, 2022–2023 yillarda inflyatsiyaning yuqori darajasi fonida markaziy bank tomonidan foiz stavkalari keskin oshirilgan. Natijada tijorat banklari kreditlash shartlarini qat’iylashtirib, kredit o‘sish sur’atlari sezilarli darajada pasaygan.

2024–2025 yillarga kelib inflyatsiya darajasining pasayishi bilan monetar siyosat nisbatan yumshatilgan, bu esa kreditlash faolligining asta-sekin tiklanishiga olib kelmoqda. Diagramma monetar siyosatning tijorat banklari orqali real iqtisodiyotga uzatilishini yaqqol namoyon etadi hamda bank tizimining makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi muhim rolini tasdiqlaydi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiyotni monetar barqarorlashtirish jarayonida tijorat banklari hal qiluvchi o‘rin egallaydi. Yevropa mamlakatlari tajribasi asosida aniqlanishicha, markaziy bank tomonidan olib borilayotgan pul-kredit siyosati real sektorga aynan tijorat banklari orqali uzatiladi va ularning faoliyati monetar siyosat samaradorligini belgilab beradi.

Tahlillar natijasida foiz stavkalarining o‘zgarishi tijorat banklari kreditlash faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi, bu esa o‘z navbatida investitsiya va iste’mol jarayonlari orqali inflyatsiya darajasini tartibga solishga xizmat qilishi aniqlandi. Shu bilan birga, banklarning kapitallashuv darajasi, likvidligi va risklarni boshqarish tizimi monetar siyosat transmissiyasining kuchi va tezligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Yevropa mamlakatlari tajribasi shuni ham ko‘rsatadiki, barqaror va rivojlangan bank tizimi monetar siyosatning samarali amalga oshirilishining asosiy sharti hisoblanadi. Aks holda, bank tizimidagi muammolar monetar siyosat ta’sirini susaytirishi yoki notekis shakllantirishi mumkin.

Tijorat banklari nafaqat moliyaviy vositachi, balki makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda strategik ahamiyatga ega institut sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois, bank tizimini mustahkamlash, uning barqarorligi va samaradorligini oshirish monetar barqarorlashtirish siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Takliflar:

1. Tijorat banklarining kapitallashuv darajasini oshirish orqali ularning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va monetar siyosat ta’siriga chidamliligini kuchaytirish zarur. Bank kapitalining yetarliligi kreditlash hajmining keskin o‘zgarib ketishini oldini olib, iqtisodiyotda barqarorlikni ta’minlaydi.
2. Banklar faoliyatida likvidlikni samarali boshqarish tizimini rivojlantirish, zamonaviy likvidlik ko‘rsatkichlarini joriy etish orqali qisqa va uzoq muddatli majburiyatlarni muvozanatlash muhimdir. Bu monetar siyosat qarorlarining bank tizimi orqali uzluksiz va barqaror uzatilishini ta’minlaydi.
3. Kredit portfelini diversifikatsiya qilish orqali bank risklarini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni oshirish lozim. Turli tarmoqlarga kredit ajratish iqtisodiy shoklarning bank tizimiga ta’sirini kamaytirib, monetar siyosat samaradorligini oshiradi.
4. Markaziy bank foiz stavkalarining tijorat banklari kredit va depozit stavkalariga tez va to‘liq o‘tishini ta’minlash zarur. Foiz stavkasi transmissiyasining samarali ishlashi inflyatsiyani tartibga solish va iqtisodiy faollikni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi.
5. Banklarda zamonaviy risklarni boshqarish tizimlarini joriy etish, jumladan stress-testlar va kredit risklarini baholash mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Bu banklarning noaniq iqtisodiy sharoitlarda barqaror faoliyat yuritishini ta’minlaydi.
6. Kredit siyosatini iqtisodiy sikl bosqichlariga moslashtirish orqali monetar siyosat samaradorligini oshirish mumkin. Inqiroz davrida kreditlashni rag‘batlantirish, o‘sish davrida esa risklarni cheklash iqtisodiy muvozanatni ta’minlaydi.
7. Raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish orqali moliyaviy xizmatlar tezligi va sifati oshiriladi. Bu kreditlash jarayonlarini soddalashtirib, monetar siyosat ta’sirining real sektorga tezroq yetib borishini ta’minlaydi.
8. Markaziy bank va tijorat banklari o‘rtasidagi institutsional hamkorlikni kuchaytirish hamda makroprudensial choralarni samarali qo‘llash zarur. Bu monetar siyosatning izchil amalga oshirilishini ta’minlab, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Manbalar ro‘yxati:

1. Gambacorta L**.** Why bank capital matters for monetary policy // Journal of Financial Intermediation, 2018.

2. Gambacorta L. The bank lending channel: Lessons from the crisis // BIS Working Paper No. 345, 2011.
3. Altunbas Y., Gambacorta L., Marques-Ibanez D. Bank risk and monetary policy // ECB Working Paper No. 1075, 2009.
4. European Central Bank. Bank lending and monetary transmission in the euro area // ECB Working Paper No. 1568, 2013.
5. European Central Bank**.** The euro area bank lending survey // ECB Occasional Paper No. 179, 2016.
6. Moder I. The transmission of euro area monetary policy to financially integrated economies // ECB Working Paper No. 2611, 2021.
7. McAdam P., et al. The monetary transmission mechanism at the euro-area level // ECB Working Paper No. 93, 2001.
8. Al-Eyd A. Fragmentation and monetary policy in the euro area // IMF Working Paper, 2013.